

Džokeru liturģija. Nacionālā teātra iestudējuma *Marats/Sads* recenzija

LĪGA ULBERTE, KULTŪRAS DIENA

11. maijs

Nacionālā teātra jauniestudējuma *Marats/Sads* veidotāji ceļvežus skatītājiem neizsniedz. Skaidrs, ka tā ir spēle, bet nav gluži skaidrs, par ko un kāpēc

Pēc Nacionālā teātra jaunās izrādes *Marats/Sads* tā sauktā studentu ģenerālmēģinājuma manu profesionālo burbuli sasniedza absolūta un reti vienota sajūsma. Visiem izrādi redzējušajiem jauniešiem bija patīcis pilnīgi viss, un mutiskajās atsauksmēs valdīja epitēti "aizraujoši", "jautri", "pārsteidzoši", "beidzot" u. tml. Divas dienas vēlāk Zelta abonementa vakarā vismaz piecas reizes izrādes laikā skaļi aizcirtās durvis, sašutušiem skatītājiem pametot zāli. Priekšā sēdošā kundze nenovērsa no skatuves vieglu šausmu pilnu skatienu un bijīgās bažās ik pa brīdīm nočukstēja: "Vai dieniņ..." Ko no tā var secināt? Tikai to, ka Nacionālā teātra trokšņainā sezona, kurā gandrīz katra izrāde pašlaik sašķeļ publiku melnbaltos piekritējos un noliedzējos, drosmīgi turpinās ar komponista Edgara Mākena un teātra trupas *Kvadrifrons* mākslinieku Klāva Meļļa un Rūdolfā Gediņa ļoti brīvu versiju par... jā, par ko?

Ārprātīgie spēlē

Eiropas dokumentālās dramaturģijas pamatlicēja Pētera Veisa 1963. gadā sarakstītās lugas ar izaicinošo nosaukumu *Žana Pola Marata vajāšana un slepkavība*, iestudēta Šarantonas dziednīcas teātra trupā de Sada kunga vadībā nozīme sava laika teātrī un dramaturģijā ir ļoti būtiska, un šis nudien ir gadījums, kad būtu bijis noderīgi izrādes programmiņā drusku par to pastāstīt. Galvenokārt tāpēc, ka uz skatuves no pirmavota palikuši tikai ragi un nagi un papildu informācija varētu mazināt daudzu skatītāju mulsumu: kas bija tas, ko mēs redzējām? Un arī vispārējas kultūrizglītības nolūkos, jo diez vai, par spīti speciāli tapušajam kvalitatīvajam Silvijas Brices un Arvja Vigula tulkojumam, šo darbu vairs Latvijā tuvākajos piecdesmit gados kāds riskēs iestudēt vēlreiz. Veiss izmanto vēsturiskus faktus, lai brehtiskā stilā modelētu viegli vispārināmu situāciju, kas būtu varējusi notikt arī realitātē. Lugas darbība risinās reālā vietā – Šarantonas psihiatriskajā slimnīcā Francijā, kurā XIX gadsimta sākumā atradušies gan īsti slimnieki, gan Napoleona politiskie pretinieki. Mūža pēdējos gadus šai slimnīcā pavada arī marķīzs de Sads, kurš ar slimnīcas vadītāja akceptu šeit raksta lugas un iestudē tās ar slimniekiem kā savdabīgas mākslas terapijas formu. Reāls vēsturisks notikums ir arī Veisa izdomātās de Sada lugas pamatā – 1793. gadā jauna sieviete Šarlote Kordē nodur vienu no Lielās franču revolūcijas līderiem Žanu Polu Maratu viņa paša

vannā. Līdz ar to idejiski *Marata/Sada* galvenais konflikts veidojas starp ironisko ciniķi un intelektuālo individuālistu marķīzu de Sadu un viņa sacerēto masu revolūcijas ideologu anarhistu Žanu Polu Maratu.

Formas ziņā interesantākā ir *Marata/Sada* intensīvā teatralitāte – slimnīcā tiek iestudēta izrāde, ko spēlē ārprātīgie, un to skatās gan lugā ierakstītie skatītāji, gan reālajā teātra zālē sēdošie. Vēl pa vidu trokšņo divi mūziķu ansambļi, darbību vada īpašs Teicējs, un aktieri ik pa brīdim iziet no lomām. Jau lugas sākumā ir zināms, ka Šarlote Kordē nogalinās Maratu, tātad skatītājiem nav jāorientējas uz darbības iznākumu, bet gan uz pašu procesu.

Veisa lugai pasaules slavu atnesa Pītera Bruka iestudējums 1964. gadā (1967. gada filmētā versija ir brīvi pieejama *YouTube* kanālā), un pats režisors raksturo tās specifiku: "Luga ir veidota tā, lai vispirms skatītājiem iegāztu pa seju, pēc tam aplietu ar aukstu ūdeni, pēc tam liktu aptvert notikušo, tad iespertu pa kājstarpi un atkal atgrieztu pie sajēgas. (..) nopietnais tiek spēlēts kā komiskais, augstais kā zemais, poētiskais kā vulgārais, intelektuālais kā fiziskais, abstrakciju iedzīvina konkrēts tēls, vardarbību apskaidro vēss prāts. (..) tā ir kā spoguļu zāle, kurā vienlaikus jāskatās uz visām pusēm."

Klaunu grimases

Režisors un dramaturgs Klāvs Mellis klasiku nepārraksta pirmo reizi. Jau pirmā teātra trupas *Kvadrifrons* sadarbība ar Nacionālo teātri izrādē *Lepnums un aizspriedumi* tieši pirms Covid-19 pandēmijas sākuma eleganti nesa cauri skatītāju gaidas, cerētā Džeinas Ostinas sižeta vietā piedāvājot kaut ko pavisam citu. Arī *Marata/Sada* veidotāji ceļvežus skatītājiem neizsniedz. Programmiņā atrodami pamatfakti par Žanu Polu Maratu, marķīzu de Sadu un Lielo franču revolūciju, kā arī dadaistisks Klāva Meļļa un Rūdolfa Gediņa dialogs, kas stilizē visu izrādes estētiku kopumā – skaidrs, ka spēle, bet nav gluži skaidrs, par ko un kāpēc.

Nacionālā teātra izrādei dots žanra apzīmējums "vājinieku opera", kas uzreiz ļauj domāt par apzinātu augstā un zemā žanra sajaukumu un Bertolta Brehta un Kurta Veila Trīsgrašu operu kā vienu no iedvesmas avotiem. Komponistam Edgaram Mākenam ir pieredze ar šī žanra laikmetīgo formu jau kameroperā *Kontakts* (2021), savukārt režisors Klāvs Mellis Valmieras Vasaras teātra festivālā iestudējis eksperimentālo operu *Vēsā* (2022), kurā izmantotie režijas paņēmieni ir daļēji radniecīgi *Maratā/Sadā* kopā ar Rūdolfu Gediņu realizētajiem. *Vēsajā* tā bija savrupa mednieku kopiena, kas dzīvoja pati pēc saviem likumiem. *Maratā/Sadā* – it kā psihiatriskās klīnikas pacienti, bet faktiski – drusku biedējoši džokeri/"liekās" kārtis/jokdari, kuri ar sastingušām klaunu grimasēm sejā rotē ap savas pasaules asi. Daudzu simultānu darbību noteikta realitāte, kurā ir izzudusi individuālā identitāte un dzimuma piederība. Daiga Kažociņa, Mārtiņš Brūveris, Egils Melbārdis, Līga

Zelģe, Romāns Bargais, Artis Drozdovs, Raimonds Celms, Anna Klēvere, Ance Kukule-Sniķere, Laura Siliņa un Ivars Kļavinskis aizrautīgi darbojas klaunādes valodā, katrs savas "maskas" ietvaros, ne bez riska iekrist arī pārspīlējumos.

Jaunais mākslinieks Adriāns Toms Kulpe ar gaismu mākslinieka Oskara Pauliņa drošo atbalstu ir vērienīgi pārņēmis savā varā Nacionālā teātra lielo skatuvi, orķestra bedri un pie skatuves esošās ložas un radījis vizuāli aizraujošu un pārsteidzošu pasauli. Skatuves centrā esošā konstrukcija tikai no attālinātas perspektīvas un dažās izrādes fotogrāfijās ļauj ieraudzīt uz vaiga gulošas cilvēka galvas apveidu. Kostīmos cilvēku iekšas izkāpušas ārpusē, tā jau cirkā notiek – klauni ir nemirstīgi. Žonglējamās bumbiņas kādā brīdī lēkā kā strūklakas, akordeoni aktieru rokās kļūst gan par ieročiem, gan sarunu biedriem. Eleganti šo pasauli diriģē vispirms Indras Burkovskas Kulmjē, pēc tam Matīsa Budovska Teicējs – kaut kas starp Arlekīnu un Ākstu.

Ar nolūku vai bez

Idejiski Veiss, būdams sociālists bez reālās dzīves pieredzes sociālistiskā valstī, vairāk ir Marata pusē. Izrādes veidotāji ne bez ironijas, bet tomēr, šķiet, vairāk ir Sada pozīcijās. Kārļa Reijera Marats ir vanckarains zombijs, kurš tā īsti no savas olas ārā netiek, bet sakūdīt klaunu kompāniju cīņai sazin pret ko viņam izdodas ātri. Skatoties uz šo Maratu, netiku vaļā no asociācijas ar kādu odiozu Latvijas politiķi, kurš nu jau gan norietējis no politikas skatuves. Savukārt melnbaltais, eleganti noformētais Ināras Sluckas Sads ir androgīna un mākslīga būtne, kuru neviens un nekas bez paša vispār neinteresē, bet būt par pūļa pielūgsmes objektu patīk gluži labi.

Marats/Sads gan muzikāli, gan režisoriski dāsni rīkojas ar citātiem un atsaucēm uz citām izrādēm un mūzikas tēmām. Ne visam izdodas tikt līdz, pieļauju, ka ne visam arī ir nozīme. Piemēram, paliku neziņā, vai vairākas atsauces uz Dmitrija Krimova izrādi *Pīters Pens. Sindroms* šī paša teātra šajā pašā zālē pirms neilga laika bija ar nolūku vai bez tā. Netieša, noteikti izrādes veidotāju neapzināta, bet skaista ir *Marata/Sada* satikšanās ar Valda Lūriņa 1987. gadā uz šīs pašas skatuves iestudēto Andreja Upīša vēsturisko traģēdiju *Mirabo*. Arī tas bija jautrs balagāns, kurā ceļojoša aktieru trupa bija īstā tauta, kuras dzīvo, brīvo raksturu nespēja ietekmēt mainīgo līderu egocentriskās idejas.

Kopumā pusotras stundas garumā uz skatuves ir daudz diezgan monotona trokšņa un dziedātais vai runātais teksts bieži nav saprotams. Bez priekšzināšanām ir diezgan grūti saprast, par ko un kāpēc tas viss, bet skatīties ir interesanti. Tāda džokeru liturģija ar pieciem – varbūt vairāk – dažāda izmēra akordeoniem. Vai kā tajā Raimonda Paula un Leona Brieža dziesmā, kas finālā negaidīti

ielaužas *Marata/Sada* polifonijā: "Un tu smeji, jo tā laikam labāk, / Nekā
vaimanāt nelaimēeeeeē...."